

Islámska etika, podnikavosť a „zlatá generácia“

GÜLENOVO SPOLOČENSTVO

Gabriel Pirický

Ešte pred 20 rokmi o nich mimo Turecka či turkického sveta skoro nikto nevedel. Dnes je však Gülenovo hnutie, ktoré samotní jeho prívrženci nazývajú Hnutím verejnej služby ľuďom (*Hizmet Cemaati*), prítomné na všetkých kontinentoch predovšetkým vďaka vzdelávacím aktivitám, dôrazu na medzináboženský a interkultúrny dialóg, charitatívnym službám a v neposlednom rade i silnému vplyvu v oblasti médií a podnikateľských aktivít.

Pokojný priebeh „konzervatívnej revolúcie“, ku ktorej došlo v Turecku po roku 2002, by pravdepodobne bez pričinenia a zanietenia aktivistov a sympatizantov hnutia vôbec nebol možný, aj keď ich politická agenda ostáva predmetom sporov. Jeho zakladateľa Fethullaha Gülena, skromného sedemdesiatnika žijúceho v americkej Pensylvánii, už svetová tlač označila za „globálneho imáma“, k čomu nepochybne prispelo aj to, že primárnym komunikačným prostriedkom spoločenstva navonok sa stala angličtina.¹ Medzinárodná prestíž Gülena vzrástla potom ako sa v roku 2008 umiestnil na prvom mieste medzi stovkou najvýznamnejších intelektuálov sveta v prieskume, ktorý zorganizovali časopisy *Foreign Policy* a *Prospect*. Osud jedného z bezспорu najvýznamnejších a najúspešnejších reformných islámskych hnutí sa však v poslednom roku ocitol na vlásku v krajine, odkiaľ spoločenstvo vzišlo – v Turecku.

Kto je Fethullah Gülen

Fethullah Gülen (nar. 1938) je turecký islámsky kazateľ, filozof, aktivista, spisovateľ a mystik, ktorý nadviazal na dielo Bediüzzamana Saidi Nursiho (1877–1960), pravdepodobne najvýznamnejšieho turecko-kurdskeho muslimského mysliteľa 20. storočia. Nursi inšpiroval po roku 1950 vznik hnutia Nurcuov (z arab. *núr* = svetlo), ktoré sa neskôr rozštiepilo a vytvorili sa nové odnože, medzi nimi aj Spoločenstvo Fethullaha Gülena.² V súčasnosti Gülen žije už pätnásť rokov v Saylorsburgu v americkom štáte Pensylvánia, kam sa uchýlil, keď proti nemu zahájili justičný proces v rodnom Turecku.

Znalosťou a odkazmi na európskych mysliteľov a spisovateľov vyjadruje Fethullah Gülen rešpekt pred hodnotami západného sveta, ale svojou hlbokou religiozitou a intelektuálnym ukotvením myšlienok v isláme sa vymyká z predstáv o westernizovanom intelektuálovi, do pozície ktorého sa nepochybne on sám ani nesnaží stylizovať.³ Gülenovo snaženie je prítlačivé v Turecku aj preto, že je namierené proti imitatívnym modelom modernizácie a v kultúrnej a etickej rovine sa v zhode s multikultúrnym postorientalistickým diskurzom Gülen stavia proti kemalistickej hegemonii. V etickej rovine predkladá ďalej skromnosť, obetavosť, sebakritiku a konanie dobrých skutkov (*hizmet*). Fethullah Gülen podnikol v minulosti niekoľko významných zahraničných ciest, stretol sa s pápežom Jánom Pavlom II., v USA ho prijal kardinál John O'Connor a navštívil aj niektoré židovské náboženské obce.

Gülenovo spoločenstvo predstavuje alternatívnu elitu tureckej spoločnosti, ktorá je vzdelaná, podnikavá, moderná, cieľavedomá a pritom ukotvená v sunnitskom isláme. Jeho príslušníci, ktorí sa regrutujú z konzervatívne orientovaných stredných a vyšších vrstiev tureckej spoločnosti, sa snažia poraziť svojich konkurentov, hlavne z radov sekulárnej tureckej buržoázie, na poli školstva, podnikania a mediálneho prenikania, zatiaľ čo priamym politickým

stretom sa zväčša úspešne vyhýbajú.⁴ Mobilizácia založená na personálnych sieťach, ktoré sú voľne prepojené na domáce a zahraničné organizácie, sa tu opiera o náboženstvo ako lokálny kultúrny (špecificky turecký) idióm a nie náboženstvo ako prepracovaný politický či ideologický koncept.⁵

Západní pozorovatelia prirovnávajú Gülenovo hnutie raz k mormonom, kvakerom či scientológom, inokedy zasa k Opus Dei alebo munistom, vďaka úspešnému šíreniu islámskej podnikateľskej etiky však Gülena označujú i za paralelu k reformátorovi Martinovi Lutherovi.⁶ Zároveň mnohí pozorovatelia kritizovali relatívne málo transparentnú vnútornú štruktúru hnutia a veľkú genderovú nevyváženosť spoločenstva.

Fethullah Gülen (* 1938).

„Budujte školy, nie mešity“
Školské zariadenia a kultúrne inštitúcie inšpirované Gülenovým učením, napríklad jeho výrokom „budujte školy, nie mešity“, predstavujú zásadný pilier spoločenskej angažovanosti hnutia.⁷ Moderné školstvo má pripraviť novú elitu, tzv. „zlatú generáciu“ (tur. *altın nesil*), ktorá bude vynikať v prírodných vedách, znalosti jazykov, ale tiež v islámskej viere a etike.

Pedagógovia týchto inštitúcií nie sú náboženský dejatelia, ale predstavujú altruistický personál, ktorého cieľom je starať sa o dobré vzdelanie i výchovu mladých ľudí. V ich činnosti sa dostávajú do popredia hodnoty mierového spolužitia, obetavosti, podnikavosti a zároveň aj dnes v Turecku populárneho neo-osmanizmu. Spoločenstvo Fethullaha Gülena je výrazne zamerané na elitu národa, hoci by bolo asi nadsadené, keby sme ho označili za intelektuálne hnutie. Zbližovanie kultúr a národov, ktoré hnutie podporuje, má byť praktickou odpoveďou na huntingtonovské teórie o „strete civilizácií.“

Vzdelávacie aktivity v domacom a medzinárodnom kontexte by nikdy neboli možné bez dostatočného ekonomického zázemia, ktoré spoločenstvo okolo Gülena nachádza hlavne medzi anatólskymi podnikateľmi. Hnutie získavalo v počiatočných finančných prostriedky z predaja koží, ktoré ľudia prinášali hlavne počas sviatku obetovania, kedy sa rituálne obetujú ovce. Ďalšie zdroje kumulovali prostredníctvom náboženskej dane (*zakat*) alebo almužny (*fitre*)

pri príležitosti ukončenia pôstu na záver mesiaca ramadán. K tomu čoskoro pristúpili príjmy z prevádzkovania vzdelávacích zariadení a rôznych hospodárskych aktivít vrátane finančného sektora. Ako sa menila triedna štruktúra hnutia, bohatli aj mnohí jednotlivci. V roku 2005 bola založená Konfederácia podnikateľov a priemyselníkov Turecka (TUSKON), jedna z najväčších nevládných organizácií v krajine, ktorá manažuje prepojenia hnutia na štátny sektor a zahraničné komerčné aktivity. Závratne rástli i podnikateľské aktivity sympatizantov spoločenstva v mediálnej sfére a postupne sa ich denník *Zaman* prepracoval na vôbec najpredávanejšie noviny v Turecku. K denníkom pribudli rozhlasové i televízne stanice a internetové portály.

Sociálno-politický rozmer Gülenovho hnutia

Hoci Gülenovo hnutie začínalo pôvodne ako náboženské spoločenstvo, pomerne rýchlo sa transformovalo aj na veľmi významné sociálno-politické hnutie. Nehľadiac na to, že spoločenstvo sa samo prezentuje ako apolitické hnutie, podobná charakteristika nevystihuje dostatočne reálnu situáciu, a preto sa môže neraz javiť len ako zahmlievanie skutočných pohnutí. V skutočnosti dávajú jeho prívrženci prednosť neformálnej a sieťovej politike (*network politics*), hoci v posledných rokoch sa aktivizovali aj na poli elektorátnej politiky.⁸ Gülen vždy uprednostňoval postupy, ktoré možno charakterizovať ako ovplyvňovanie chodu udalostí zo zákulisia a využívanie lobistických postupov, niekedy označované ako „politika nad politikou“ (tur. *politika üstü politika*).

Americký sociológ Joshua D. Hendrick v tomto kontexte upozorňuje, že v aktivitách islámskych hnutí existuje rozdiel medzi „zjavnou politikou“, ktorú stelesňuje napríklad stranická politika či otvorený protest, a „pasívnou politikou“, ku ktorej možno zaradiť súkromné vzdelávanie, médiá a podnikanie.⁹ Na tomto mieste však treba pripomenúť, že až donedávna všemocná turecká armáda a ústavný súd by prihlásenie sa k akýmkoľvek politickým aktivitám vyhodnotili bezpochyby ako dobrý dôvod na zahájenie represíí voči spoločenstvu. Zdôrazňovanie apolitického charakteru hnutia sa dá preto vnímať aj ako vec taktiky.

Razantný nástup Strany spravodlivosti a rozvoja (*Adalet ve Kalkınma Partisi*, AKP) k moci v roku 2002 bol možný do značnej miery práve vďaka existujúcej hustej a efektívnej sieti Gülenových nasledovníkov. Gülenovo spoločenstvo sa stalo však tiež mocenskou sieťou a záujmovou skupinou, prostredníctvom ktorej sa často obsadzovali lukratívne pozície v administratíve a podnikateľskom sektore. Vďaka tomu narastal počet oportunistov, ktorí vstúpili do jeho radov z prospechárskych dôvodov.

Jazykové olympiády a islámska etika

Prostriedkom šírenia povedomia o tureckej kultúre a tureckom jazyku sa stali tzv. Olympiády tureckého jazyka (*Türkçe Olimpiyatları*), ktoré spoločenstvo usporadúvalo každoročne v globálnom merítku. Mládež z celého sveta na týchto podujatiach súťaží v prednese tureckej poézie a speve tureckých piesní pred hodnotiacou medzinárodnou jury. Najlepší interpreti postupujú až do záverečného finále v Istanbule či Ankare, ktoré v minulosti často poctil prítomnosťou i turecký expremiér Recep Tayyip Erdoğan. Touto cestou sa do kontaktu s turečtinou dostávajú zväčša ľudia, pre ktorých je tento jazyk úplne neznámy. V ideálnom prípade sa podarí vzbudiť u mladých záujem o Turecko a turečtinu, a poťažmo aj o islámsku vieru.

Vytváranie pozitívneho obrazu o islámskej viere pred medzinárodnou verejnosťou možno v tejto súvislosti označiť za jeden z cieľov Gülenovho spoločenstva, aj keď otvorene sa k nemu nikto nehľadá. Islám však figuruje kdesi v pozadí ako etický princíp či návod na každodenné správanie sa a nástroj zblížovania ľudí a rôznych kultúr. Tento príklad znova potvrdzuje, že spoločenstvo sa snaží s islámskou vierou zaobchádzať sekulárnym spôsobom a zatraktívniť ju v očiach domáceho i zahraničného publika.

Univerzitu Fatih na predmestí Istanbulu otvorilo Gülenovo spoločenstvo roku 1994. Foto: <http://cycake.blog.cz>.

Paralelná štruktúra, alebo obetný baránok?

Keď bola v decembri 2013 odhalená rozsiahla korupcia v radoch ministrov, štátnych úradníkov a rodinných príslušníkov členov vládnucej strany AKP, ktorá otriasla pozíciou premiéra Erdoğan a celkom zjavne mala privodiť jeho demisiu (štyria ministri v dôsledku aféry odstúpili), označila vláda všetky obvinenia za dielo prívržencov Gülenovho hnutia infiltrovaných v tureckej polícii a justičných orgánoch krajiny.¹⁰ Niekdajší spojenci sa definitívne rozšli a začal sa neúprosný zápas „kto z koho“. Z najväčšieho tureckého denníka *Zaman* sa napríklad zo dňa na deň stalo ostré opozičné médium, zatiaľ čo dovtedy kráčal zväčša ruka v ruke s názormi Erdoğanovej vlády. Stovky, ak nie tisíce policajných dôstojníkov a prokurátorov zbavili funkcií a vláda prijala nové zákony umožňujúce cenzúru internetu či väčšiu kontrolu tajných služieb. Vo februári 2014 Národná bezpečnostná rada pod vedením Erdoğan označila Gülenovo spoločenstvo za „paralelnú štruktúru“ (tur. *paralel yapı*) ohrozujúcu národnú bezpečnosť a tento termín odvtedy oficiálne kruhy používajú aj pri tvrdých postupoch proti jeho aktivistom.

Isté prekvapenie spôsobila skutočnosť, že premiér Erdoğan neopustil tvrdú rétoriku voči spoločenstvu ani po svojom zvolení do funkcie tureckého prezidenta v auguste tohto roku a zápas s „paralelnou štruktúrou“ označil naďalej za svoju politickú prioritu. Navyše, v spleti tvrdení a protitvrdení jednej aj druhej strany sa už dnes iba veľmi ťažko hľadá pravda, hoci oba tábory sa nepochybne delia o zodpovednosť za všetky pozitíva i negatíva vývoja v Turecku po roku 2002. Bolo by však mylné vnímať rozdiel medzi Erdoğanom a Gülenom ako kontrast čiernej a bielej, nehľadiac nato, že istá katarzia môže byť pre hnutie v podstate nakoniec prospešná.

Zatiaľ čo až donedávna bola turecká politika poznamenaná predovšetkým zápasom medzi etablovanými starými republikánsko-sekulárnymi a novými konzervatívno-islámskymi elitami, pričom konzervatívnym segmentom sa postupne podarilo vychýliť ručičku váh vo svoj prospech, v súčasnosti dochádza k diferenciacii a mocenskému zápasu vnútri samotného vládnuceho konzervatívneho prúdu. ■

⇒ Poznámky
jsou na ďalší straně dole.

Rozhovor s Huseyinem Ozorencikem

PŘIJĎ, PŘIJĎ, AŤ JSI KDOKOLI

Pavel Hošek

Huseyin Ozorencik se narodil roku 1980 v Turecku, do České republiky přišel v roce 2002 studovat ekonomické teorie na Univerzitě Karlově. O tři roky později založil s několika přáteli občanské sdružení Mozaiky, které působí v duchu Gülenova hnutí. V současné době je jeho předsedou. Pracuje jako manažer v chemické firmě, je ženatý a má dceru.

Můžete prosím krátce představit Gülenovo hnutí?

Název hnutí odkazuje ke jménu Fethullaha Gülena, tureckého myslitele a kazatele. Narodil se v roce 1941 v malé vesnici poblíž Erzurumu, celý život působil jako imám v různých oblastech Turecka, v rámci své kazatelské činnosti publikoval desítky knih, článků a kázání, dnes žije ve Spojených státech. Jádrem jeho myšlenek je potřeba neustálého prohlubování vlastní spirituality a poznávání skutečných zdrojů náboženství v osobním životě a bezvýhradná potřeba dialogu a lidí s různými názory, náboženstvími či kulturami v životě společenském. – O Gülenově hnutí mluvíme přes-

to, že sám Fethullah Gülen nepovažuje toto označení za vhodné, protože jej příliš staví do popředí. Navrhuje, abychom používali označení, které není do češtiny snadné přeložit, ale znamená něco jako hnutí dobrých duší.

Počátky hnutí jsou v Turecku 70. let (v té době převážně sekularistickém), kdy v rámci nábožensky orientovaných komunit vznikla iniciativa, jejímž cílem bylo zlepšení a rozšíření lokálního vzdělávání. Tato iniciativa narost-

la v mezinárodní hnutí, které se zasazuje o kvalitní a bezpečné vzdělávání napříč kulturami a o mezikulturní a mezináboženský dialog. Dnes už globální hnutí zahrnuje několik milionů studentů, učitelů, intelektuálů, ale i například drobných podnikatelů, které myšlenky Fethullaha Gülena inspirovaly k tomu, aby bez nároku na odměnu věnovali své síly transformaci jeho vize ve skutečnost. V roce 2013 Gülena zařadil časopis Time mezi 100 nejvlivnějších intelektuálů světa.

Jaké jsou hlavní aktivity, cíle a hodnoty hnutí?

Na to, jaké jsou cíle hnutí, odpovídal mnohokrát sám Fethullah Gülen. Jednou řekl: „Ve službě Bohu nechceme nic jiného než sdílet s ostatními naše historické dědictví a ve světě, kde se prolévá krev, vytvářet ostrovy míru.“

Mezi hlavní hodnoty, kolem nichž se činnost hnutí soustřeďuje, patří upřímná víra, láska k člověku, přijímání každého takového, jaký je, a víra v rovnost lidí, jednota srdce a rozumu a vyváženost myšlenek a činů, služba druhým bez očekávání odměny nebo odmítnutí jakéhokoli násilí.

Huseyin Ozorencik.

⇒ *Dokončení z předchozích stran.*

Poznámky

- 1 Termín „globální imám“ použila Suzy Hansen: „The Global Imam.“ In: *New Republic* November 10, 2010 (dostupné na <http://www.newrepublic.com/article/world/magazine/79062/global-turkey-imam-fethullah-gulen>). V angličtině a turečtině už dnes existuje velké množství knih o Gülenovom spoločenstve, počnúc apogetickými dielami cez seriózne monografie až po hyperkritické žľovito ladené práce. Pre potreby tejto state poslúžila hlavne spisba, ktorá vyhovuje akademickým štandardom objektivnosti a kritického odstupu.
- 2 Podrobnosti v Gabriel Pirický: *Islám v Turecku: Fethullah Gülen a Nurcuovia* (Tmava: UCM, 2004), v turečtině Ali Bulaç: *Din-Kent ve Cemaat: Fethullah Gülen Örneği* (Istanbul: Ufuk Kitap, 2008). K Nursimu vid' Ibrahim M. Abu-Rabi' (ed.): *Islam at the Crossroads: On the Life and Thought of Bediuzzaman Said Nursi* (Albany: State University of New York Press, 2003).
- 3 Gülen napísal niekoľko desiatok kníh (podrobný zoznam je k dispozícii napríklad na stránke: en.fgulen.com/gulens-works). Ide hlavne o komentáre Koránu, eseje k náboženským a morálnym problémom, kázne a poéziu. Česká sekcia hnutia *Mozaiky o. s.* Platform Dialog vydala knihu Jill Carrolllová: *Dialog civilizací. Gülenovy islámské ideály a humanistický diskurs* (New Jersey: Tughra Books, 2010). Pozri tiež Luboš Kropáček: *Súfismus. Dějiny islámské mystiky* (Praha: Vyšehrad, 2008), s. 310, 313.
- 4 Cihan Tuğalová označila proces islamizácie verejného života a zvyšovanie podielu veriacich muslimov na riadení tureckých inštitúcií za „pasívnu revolúciu“, ktorej významnou súčasťou je aj Gülenovo hnutie. Vid'

Cihan Tuğal: *Passive Revolution: Absorbing the Islamic Challenge to Capitalism* (Stanford: Stanford University Press, 2009). Pozri tiež Patrick Haenni: *L'islam de marché*. (Paris: Seuil, 2005).

- 5 Jenny White: *Islamist Mobilization in Turkey: A Study in Vernacular Politics* (Seattle: University of Washington Press, 2002).
- 6 Blížšie Joshua D. Hendrick: *Gülen: The Ambiguous Politics of Market Islam in Turkey and the World* (New York: New York University Press, 2013), s. 69–70.
- 7 Bekim Agai: *Zwischen Netzwerk und Diskurs – Das Bildungsnetzwerk um Fethullah Gülen (geb. 1938): Die flexible Umsetzung modernen islamischen Gedankenguts* (Hamburg: EB Verlag, 2004).
- 8 Vid' M. Hakan Yavuz: *Toward an Islamic Enlightenment: The Gülen Movement* (Oxford: Oxford University Press, 2013), s. 200. Pozri aj M. Hakan Yavuz, John L. Esposito (eds.): *Turkish Islam and the Secular State: The Gülen Movement* (Syracuse, NY: Syracuse University Press, 2003).
- 9 Hendrick: *Gülen...* s. 8.
- 10 Erdoğan paradoxne akoby prebral argumenty tvrdých kritikov Gülena, ktorých predtým za jeho vlády uväznil. Ide tu predovšetkým o novinára Ahmeta Şika, autora knihy *İmanın Ordusu* (Imámová armáda, imámom sa tu myslí Gülen) a bývalého prominentného policajného šéfa Hanefiho Avcıho, ktorý v roku 2010 vydal bestseller *Haliçte Yaşayan Simonlar: Dün Devlet Bugün Cemaat* („Zasvätení“ usadlíci v Haliçi: včera štát, dnes náboženské spoločenstvo). O politickom procese s Fethullahom Gülenom, ktorý v Turecku prebiehal už v rokoch 2000–2008 a skončil sa v Gülenov prospech, vid' James C. Harrington: *Wrestling with a Free Speech, Religious Freedom, and Democracy in Turkey: The Po-*

litical Trials and Times of Fethullah Gülen (Plymouth, UK: University Press of America, 2011).

The Gülen Community: Islamic Ethics, Spirit of Enterprise and the 'Golden Generation'

The spiritual, economic and educational network around the Turkish Islamic scholar and preacher Fethullah Gülen is a well-known phenomenon visible via educational programs, business activities or media presence not only in native Turkey, but also throughout the world. After the triple victory of the Justice and Development Party in general elections since 2002 the sociopolitical atmosphere in Turkey bolstered more rationalist Muslim communities including the Gülen (Hizmet) movement that uses pragmatic and nonconfrontational methods on a large scale. This article examines various activities of the movement including its socio-political dimension. The community forged a closer alliance with Erdoğan's government becoming an important source of political and economic support both in Turkey and abroad, but in 2013 this mutual support came to end. Moreover, the movement was accused of attempts to set up a "parallel structure" within the Turkish state in order to overthrow Erdoğan's legal government which is ever since engaged in an open confrontation with the Gülen community.

PhDr. **Gabriel Pirický**, M.A., Ph.D. (*1965) je turkológ a arabista, pracuje ako samostatný vedecký pracovník Ústavu orientalistiky Slovenskej akadémie vied a vysokoškolský pedagóg na Filozofickej fakulte Univerzity Komenského v Bratislave.